
TANULMÁNYOK

A katolikus egyházi struktúra újra- és újjáalakításának kérdései Magyarország déli egyházmegyéiben az 1710-es években¹

Gözsy Zoltán

*„violentia, quae non consecratum Episcopum,
sed nec litigiosum et inquietum aliquem saecularem decet.”²*

A katolikus egyház újkori történetének számos fordulópontja volt, mind történeti, mind regionális tekintetben. A déli egyházmegyéek szempontból az 1710-es évek kimondottan speciális történeti korszaknak számítanak. Párhuzamosan szorult vissza egy háborús karakterrel bíró történeti eseménysor, és indult meg egy részben tudatos, tervezett át-, illetve újjáalakítás, részben spontán újjáalakulás. Ezen folyamatok irányát megszabta a korszakot jellemző átmenetiség, amely leginkább a jogi, tulajdoni bizonytalanságokban gyökerezett. Átmeneti abban a tekintetben is a korszak, hogy párhuzamosan próbálták meg a közigazgatási intézményeket régi és új alapokon, régi és új elvek szerint, régi és új szereplőkkel működtetni. Hasonló tendenciákat tapasztalhatunk vármegyei, uradalmi szinten, illetve az egyes lokális közösségek esetében: egymás mellett éltek kontinuus és letelepített közösségek, sőt egy településen belül is tapasztalhatunk ilyen párhuzamosságokat. Mindebből következik, hogy a 18. század első évtizedeiben az újra- és az újjáépítés attitűdje keveredett egymással.³ Az átmenetiség az egyházi struktúrát is érintette, részben tradicionális okokból, részben mert III. Károly kulcsszerepet szánt a katolikus egyháznak, mind igazgatási, mind társadalompolitikai szempontból.

Az állam a 17. század végétől támogatta az egyházi struktúra működését és megerősítését. Mind törvényi szabályozással, mind (ha nem

---

¹ Jelen tanulmány a Bolyai János Kutatás Ösztöndíj (BO/01080/16/2) támogatásával készült

² JUHÁSZ KÁLMÁN: Der Raaber Bischofs-Probst Graf Ladislaus Nádasdy gestorben 1729. Burgenländische Heimatblätter 21 (1959.) 46-54. (a továbbiakban: JUHÁSZ, 1959.) 52.

³ Vö. ADRIÁNYI, GABRIEL: Beiträge zur Kirchengeschichte Ungarns. München 1986. (Studia Hungarica 30). 75; GÖZSY ZOLTÁN: Konsolidierung der Kircheninstitution in Südtransdanubien nach der Osmanenzeit. In: Varga Szabolcs, Norbert Spannenberger (szerk.) Ein Raum im Wandel. Die osmanisch-habsburgische Grenzregion vom 16. bis zum 18. Jahrhundert. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2014. 197-215. 197.

is rendszeres) anyagi támogatással.⁴ Az egyházpolitika szereplői tisztában voltak a plébániahálózat jelentőségével, az elvárások meg is fogalmazódtak, ám ezek végrehajtása az 1700-as évek elejének hektikus viszonyai miatt esetlegesnek és kevésbé hatékonyak bizonyultak. Emiatt szorgalmazott III. Károly komplex és effektív megoldásokat. Az egyház szervezeti megerősítésében gondolkodott, a célkitűzéseket szerinte ugyanis egy alkalmas papokból álló intézmény tudta csak garantálni (*per bonam idoneorum pastorum institutionem*).⁵ Az egyházmegyéket újra kellett szervezni, hogy ténylegesen és eredményesen funkcionáljanak, ezek alakíthatták ki a lokális egyházi struktúrát, ezek biztosíthatták a lokális társadalom spirituális igényeinek kielégítését, ami a legfontosabb fundamentumát jelentette a közösség konszolidációjának.⁶

Az 1710-es évek egyháztörténetének tanulmányozásához nem elegendés csak az egyházi intézményeknél keletkezett és oda érkező források vizsgálata. Ebben az időszakban számos világi közigazgatási szervezet volt befolyással (és élt beleszólással) az egyházi struktúrára.⁷ Ezekkel a hivata-

⁴ Összefoglalóan: DÉNESI TAMÁS: Plébániaszervezés Somogy a 18. század első felében, In: Gözsy Zoltán – Varga Szabolcs – Vértesi Lázár [szerk.]: Katolikus megújulás és a barokk Magyarországon. Különös tekintettel a Dél-Dunántúlra (1700–1740). *Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis VII.* Pécsi Egyháztörténeti Intézet. Pécs, 2009. 213; a támogatásról: OROSS ANDRÁS: A Dél-Dunántúl kamarai és katonai igazgatása a 17-18. század fordulóján. In: Gözsy Zoltán – Varga Szabolcs – Vértesi Lázár [szerk.] Katolikus megújulás és a barokk Magyarországon. Különös tekintettel a Dél-Dunántúlra (1700–1740). *Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis VII.* Pécsi Egyháztörténeti Intézet. Pécs. 92.

⁵ MNL BML IV. 1. a. 9. Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára. IV. 1. Baranya Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. a. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 9. kötet. (Prothocollum Incltyi Comitatus de Baranya a die 19. mensis Septembris anni 1730 inchoatur) 343; MNL BML IV. 1. b. Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára IV. 1. Baranya Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. b. Közgyűlési iratok. II. 1733. 23; Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltára IV. Megyei törvényhatóságok. 1. Tolna Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. b. Közgyűlési iratok. 3. 576.

⁶ Az újjászervezéshez: GÖZSY ZOLTÁN – VARGA SZABOLCS: Kontinuitás és reorganizáció a pécsi egyházmegye plébániahálózatában a 18. század első évtizedében. *Századok* 143. (2009) 5. 1123-1161; TÓTH TAMÁS: A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye 18. századi megújulása Patachich Gábor és Patachich Ádám érsekek idején (1733–1784). Budapest – Kalocsa 2014. (a továbbiakban: TÓTH, 2014.) 59-65.

⁷ Vö. GÖZSY ZOLTÁN: Az egyháztörténet 18-19. századi forrásai a dunántúli megyei levéltárakban. In: Varga Szabolcs – Vértesi Lázár (Szerk.) A magyar egyháztörténet-írás forrásadottságai. *Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis. II.* Pécs, 2006. 121-135.

lokkal részben együtt kellett működnie az egyháznak, részben alá kellett vetnie magát azok célkitűzéseinek. Ez az intézményi heterogenitás tovább erősítette a korszak speciális és átmeneti jellegét. Az egyes egyházmegyei vezetők így abban látták az újjáépítő szerepük legfőbb garanciáját, munkájuk sikerét, ha megerősíthetik vezető és döntéshozó pozícióikat, ha azt autonómmá, függetlenné tudják tenni, ha saját maguknál centralizálhatják a rájuk bízott intézményi struktúrát. Ennek azonban kevésbé volt realitása Dél-Magyarországon az 1710-es években. A pillanatnyi érdekek alapján meghozott világi döntések nem mindig egyeztek az egyházmegyei vezetők hosszútávra tervezett újjáépítési, konszolidációs törekvéseivel. A török háborúk sikeres lezárása felülírta a katolikus egyház szempontjait.

A világi és az egyházi struktúra törekvéseiben tapasztalható párhuzamosság több problémát és egyenetlenséget okozott, és nem csupán egyházmegyei szinten vagy a szerzetesek működésében, hanem plébániai szinten is. A század első évtizedeiben a birtokosok vagy tisztartóik által favorizált plébánosok nem minden esetben feleltek meg a Tridentinum által elvárt elveknek, és ennek következtében a püspökök által támasztott elvárásoknak sem. Emellett az egyes uradalmak, illetve bizonyos esetekben az egyes közösségek különböző szerződéseket kötöttek a plébánossal, különböző módon támogatták a plébániákat, aminek hatására jelentős különbségek alakultak ki az alsószintű egyházi struktúrában. Hasonló egyenetlenséget tapasztalhatunk abban is, hogy a plébánosok különböző helyekről érkeztek a püspökség területére, különböző helyeken szerezték végzettségüket, különböző fokozattal.⁸ Mivel ekkor még nem működött papi szeminárium sem a pécsi, sem a csanádi egyházmegyében, nem beszélhetünk egységes végzettségű plébánosokról. A Tridentinum egyházkormányzati elvei amiatt sem tudtak érvényesülni, mivel egységes plébániai struktúra, illetve egységes szabályrendszer hiányában valójában nem volt értelme vizitációt tartani, így egységes kontrollról sem beszélhetünk.

Cselekvési környezet

Jelen tanulmányban Franz Nesselrode pécsi és Nádasdy László csanádi püspök 1710-es évekbeli tetteit, döntéseit vizsgálom, emellett árnyalni és differenciálni próbálom a személyiségük megítélésében tapasztalt sematikus képet. A vizsgálat előtt fel kell tárni a cselekvési környezetet. Rendhagyó módon nem kívülről, hanem belülről világítanám meg a történeti szituáció kontextusát. Az egyházi szereplők korabeli szubjektív helyzetértékelése összefüggött az önértelmezésükkel is. E célból az újjáalakuló pé-

⁸ Vö. HERMANN ISTVÁN: A Veszprémi Egyházmegye papsága 1700 és 1777 között. In: Forgó András – Gözsy Zoltán (Szerk.) Katolikus egyházi társadalom Magyarországon a 18. században. Pécs, 2019. 263-266; GÖZSY ZOLTÁN: Alsópapság helyzete a 18. században a pécsi egyházmegyében. In: Forgó András – Gözsy Zoltán (Szerk.) Katolikus egyházi társadalom Magyarországon a 18. században. Pécs, 2019. 226-230.

csi egyházmegye 1714-ben tartott zsinatát veszem alapul, ezen keresztül egyszerre vázolom fel a saját helyzetértékelést és a megoldási javaslatokat.

Nesselrode püspök zsinatra hívó körlevele az összetörtség képét nyújtja számunkra. Ennek okaként a különböző korokban elkövetett jogtalanságokat említi (*ob diversas temporum injurias*). A püspök a stabil szervezeti infrastruktúrában, a megfelelően kiépített plébánosi rendszerben látta annak a kulcsát, hogy minimálisra csökkenjenek az egyházmegye működésében tapasztalható függőségi problémák, joghatósági viták. A körlevél szerint az egyházmegye megsemmisített (*disturbata*), valamint összezavart (*confusa*) állapotban van, és miközben szétdarabolt, töredékes (*convulsa*), addig, illetve éppen ezért, törvények, szabályok és mértékek nélkül működik.⁹ Keresztély Ágost esztergomi érsek 1712-ben a kalocsai egyházmegyével kapcsolatban az elpusztított (*devastatus*) és az elnéptelenedett (*depopulatus*) jelzőket használta,¹⁰ amikor pedig 1719 februárjában Nádasdy László püspöki joghatóságának zavartalan működtetését kérte a császártól, hasonló jelzőkkel, elhagyatottként és kifosztottként írta le egyházmegyéje állapotát.¹¹ A negatív helyzet bemutatása után még megjegyzi Nesselrode, hogy az egyház és a lelkek veszteségeit felmérve, a legszomorúbb sóhajtatással, megalázottan (*humiliata*), semmivé-, tönkre téve (*prostrata*) kell szemlélni a helyzetet.¹² E jelzők plasztikusan adják vissza azt az érzést, hangulatot, ahogy a kor egyházi embere megélte püspöksége állapotát.

A zsinati körlevél kitér a problémák kezelésére is. A megoldás kulcsa az együttműködés, mégpedig a püspökség tagjainak kooperációja. Az együttműködők okosságára (*prudentia*) és bölcsességére (*sapientia*) van szükség ahhoz, hogy mindent jobb rendbe és státuszba állítsanak vissza, mind a templomok, mind a plébániák esetében (*omnia in meliorem ordinem ac statum, tam ex parte ecclesiarum, quam etiam parochiarum redigantur*).¹³ Azaz egyfajta rend létrehozásaként, illetve visszaállításaként értelmezték a saját feladatukat.

Két férfi, hasonló esetek

A világi és az egyházi hatóságok, illetve a különböző egyházi szereplők eltérő prioritásai, ellentétesnek tűnő érdekei felerősítik a történeti források értelmezésének bonyolultságát, valamint az értelmező felelősségét. Az eltérő prioritások, eltérő szempontok az adott korban is eltérő önértelmezéseket generáltak, továbbá eltérő értelmezéseket a jogosítványok, a funkciók, a hierarchia, a precendencia területén. A forrásokban meglévő értelmező,

⁹ Pécsi Káptalani Levéltár Fasc. XIV. Dispositiones Diaecesanae. Numero 14. (a továbbiakban: PKL Fasc. XIV. No. 14.) 1-2.

¹⁰ TÓTH, 2014. 54.

¹¹ TAKÁTS ENDRE: Gróf Nádasdy László csanádi püspök (1662-1729). Szeged, 1943. (a továbbiakban: TAKÁTS, 1943.) 50-51.

¹² PKL Fasc. XIV. No. 14. 1-2.

¹³ PKL Fasc. XIV. No. 14. 1-2.

önértelmező diskurzus dekódolása hozzásegíthet bennünket, hogy belelássunk az 1710-es évek folyamataiba, az eltérő pozíciókból adódó lehetőségek és kööttségek párhuzamos érvényesülésébe, az egymást kioltó vagy támogató hatások logikájába.

Az önértelmezés kérdése különösen releváns egy olyan egyházi tisztségviselő esetében, aki egyszerre több tisztséget is viselt, egyházit és világit egyaránt. Az öndefiníció több szinten mozog, a lojalitás pedig különböző autoritásokhoz köti. Az egyházi vezető saját, konkrét, speciális funkciójában tekint önmagára. Ehhez kapcsolódik az igen összetett szerep-, funkcióértelmezése: az egyház jogainak, érdekének védelme, visszaállítása, ugyanakkor megújítása. Ezt a kizárólagos szerepet és a vele járó felelősséget felerősítette, hogy világi hivatalok is beleavatkoztak az egyház ügyeibe, illetve az, hogy a püspökök nem tartózkodtak folyamatosan az egyházmegyéjükben.

Franz Wilhelm Nesselrode pécsi püspök és Nádasdy László csanádi püspök egyaránt az 1710-es években kísérelte meg megkezdeni az újjáépítést a saját egyházmegyéjében. Mindketten több egyházi tisztséggel is rendelkeztek. I. Lipót 1703 februárjában nevezte ki székesfehérvári prépostnak,¹⁴ majd ezt követően, 1703. április 19-én pécsi püspöknek Nesselrodét.¹⁵ Ez utóbbi napon két császári dekrétum íródott, melyek közül az egyik kimondta, hogy az összes egyházi birtok visszamenőleges hatállyal (*postliminio*) a püspökséghez tartozik, a másik megszabta az esztergomi érseknek, hogy a püspököt és a káptalant vezesse be illően és törvényesen a birtokaikba.¹⁶ Nesselrode – elődjéhez hasonlóan – szintén megkapta Baranya és Tolna vármegyék főispáni tisztségét. Baranya élére 1703. július 30-án, Tolna élére ugyanezen év szeptember 12-én nevezték

¹⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Magyar Kancelláriai Levéltár. Libri regii. 26. kötet. (a továbbiakban: MNL OL A 57.) 256. Préposti tevékenységéről lásd: FÉNYI OTTÓ: A székesfehérvári királyi bazilika és a préposti residentia a XVII. században. In: Székesfehérvár évszázadai 3. kötet. Szerk. Kralovánszky Alán. Székesfehérvár, 1977. 127–144; BARANYAI, 1979: BARANYAI BÉLÁNÉ: A két Nesselrode. In: Székesfehérvár évszázadai, 1688–1848. IV. kötet. Szerk. Kralovánszky Alán. Székesfehérvár, 1979. (a továbbiakban: BARANYAI, 1979.) 43–48.

¹⁵ I. Lipót ezen a napon kelt új adományozási oklevele már pécsi püspökként említi Nesselrodét. KOLLER JOSEPHUS: Historia episcopatus Quinqueecclesiarum. VII. kötet. Pest, 1812. (a továbbiakban: KOLLER, 1812.) 188.

¹⁶ Koller a *rite* és a *legitime* határozószókat használja, előbbivel az egyházi, utóbbival a világi, jogi keretekre utalt. KOLLER, 1812. 188.

ki.¹⁷ Nádasdy Lászlót 1710. július 15-én nevezték ki csanádi püspökké,¹⁸ 1711. január 5-én pedig győri kanonoknak. A győri préposti tisztséget folyamatosan kérvényezte a prímástól, majd 1713-ban meg is kapta ezt, emellett Fogarasföld örökös főispánja, királyi tanácsos, székesfehérvári örkanonok lett,¹⁹ sőt Keresztély Ágost esztergomi érsek a segédpüspökévé is kinevezte.²⁰

Két férfi, egy recepció

Személyiségüket és püspökségüket egyaránt problémásnak, konfliktusosnak ítélték meg a kortársak és ilyen módon írta le később a szakirodalom is. Hermann Egyed kiemelte Nesselrode-ról, hogy „*kemény természete állandó harcra keverte a megyével, várossal, káptalanával és a városbeli szerzetesekkel.*”²¹ E jellembeli problémákkal összekötötte, hogy emiatt haladt lassan az egyházmegye újjáépítése.²² A szakirodalomban többször találkozhatunk azzal a jelenséggel, hogy a nagyobb terjedelemben és sűrűbb leírásokkal megőrző források hatására a történészek hangsúlyosabban tárgyalják a múltbeli polémiákat, konfliktusokat. Sörös Pongrác például igen részletesen prezentálja Nádasdy László életét bemutató írásában az 1703 előtti éveket, majd az ezt követő, forráshiányos időszakra azt a megállapítást teszi, hogy „*Nádasdy a következő években meglehetősen csendes ember volt.*”²³ E mögött tudatos törekvést látott Sörös: „*Bizonyosra vehetjük, hogy rajta volt, hogy erre az időre a renden*”²⁴ kívül szerezzon magának valami állást, javadalmat.”²⁵ Baranyai Béláné ugyancsak erős képet fest a pécsi püspökről és székesfehérvári prépostról: „*az idősebb Nesselrode képe így a magyar történelemben egy örökösen hadakozó, pereskedő, saját igazságát haláláig védő vagy kereső, harcra született egyéné; minden, csak nem egy békés szelídlelkű főpásztor és*

¹⁷ MNL OL A 57. 26. 350; FALLENBÜCHL ZOLTÁN: Magyarország főispánjai. Budapest, 1994. 64; 101. Angyal Pál szerint 1705. szeptember 12-én nevezték ki Baranya, Tolna és Valpó vármegyék főispánjává. ANGYAL Pál: Báró Nesselrode Vilmos püspök és főispán kora. Pécs-Baranyai Múzeum Évkönyve 2. (1909). 63-67; 95-103. (a továbbiakban: ANGYAL, 1909.) 67.

¹⁸ SÖRÖS PONGRÁC: Fogarasföldi Nádasdy László gróf. In: Religio. Tudományos, társadalmi és irodalmi kath. folyóirat 74 (1912.). (a továbbiakban: SÖRÖS, 1912.) 213.

¹⁹ SÖRÖS, 1912. 213.

²⁰ MNL OL A 57. 30.

²¹ HERMANN EGYED: A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. München, 1973. (a továbbiakban: HERMANN, 1973.) 299.

²² „*Alatta tehát az egyházmegye felélesztése csak nehezen haladt előre.*” HERMANN, 1973. 299.

²³ SÖRÖS, 1912. 213.

²⁴ Pálos Rend. Nádasdy pálos rendbeli szerepéről: TAKÁTS, 1943. 10-17.

²⁵ SÖRÖS, 1912. 213.

*prépost.*²⁶ Borsy Károly a pécsi egyházmegye kiváló kutatója pedig úgy fogalmaz halálával kapcsolatban, hogy „*aligha volt, aki megkönnyezte volna*”.²⁷ 1943-ban Takáts Endre a következőképpen jellemezte Nádasdyt és Keresztély Ágost, esztergomi érseket a csanádi püspök életrajzában: „*Mindkettejükben közös vonás, hogy parancsuk és tekintélyük előtt feltétlen meghajlást kívánnak, megvan bennük a szinte akaratosságig menő akarat-erő, s az érdeklődés és tevékenység sokrétűsége, színes szövedéke.*”²⁸ Hangel Flóra, Takáts Endre biográfiájának recenzense a Délvidéki Szemle lapján egyszerre harcosként és áldozatként jellemezte Nádasdyt, majd hozzátette: „*végtelen akaratosságával, hatalmi vágyaival, engedetlenségével és durvaságával igen messze jár Szent Páltól és inkább a század főpapjaihoz és nemes uraihoz áll közel.*”²⁹ Juhász Kálmán a Nádasdy életét vázlatosan ismertető írásában – Takáts Endrere hivatkozva – megjegyzi a püspökről, hogy „*nem csak a temesvári hivatallal állt háborúban, hanem mindenhol, ahol megfordult, összeütközött a környezetével.*”³⁰ Joachim Bahlcke Nádasdyval kapcsolatban konklúzióként összegezte a forrásokban és a szakirodalomban szereplő megállapításokat: „*Nádasdy László, egy lázadó fia, egészen 1729-ben bekövetkezett haláláig kellemetlen személynek számítot*”, hozzátéve, hogy a vele kapcsolatos bizalmatlanság nemcsak személyének szolgált, hanem a „*magyar rendek jogi álláspontjának*”.³¹

²⁶ BARANYAI, 1979. 44.

²⁷ BORSY KÁROLY: Pécs püspökei a török idők után. Pécsi Szemle 4. (2001.) 1. 2001. 26.

²⁸ TAKÁTS, 1943. 65. Emellett a korszak püspökei (pl. Nesselrode és utódai) esetében többször előkerül idegen származásuk. Vö. SZEKFI GYULA: Magyar Történet. IV. kötet. Budapest, 1935. 431. „*Nesselrode Ferenc báró nyitja meg Pécs idegen püspökeinek sorát ... Nesselrode idegen, Pécsen nem tartózkodó utódai alatt megint pangás állt be az újjáépítésben.*” HERMANN, 1973. 298-299; HERMANN, 2015. 169-170. A kérdésről legutóbb összefoglalóan: FORGÓ ANDRÁS: Korszakváltás – elitváltás? A püspöki kar a török kiűzése utáni évtizedekben. In: Katolikus egyházi társadalom Magyarországon a 18. században. Forgó András – Gözsy Zoltán (Szerk.). Pécs, 2019. 73-75; 88-89.

²⁹ HANGEL FLÓRA: Dr. Takáts Endre: Gróf Nádasdy László csanádi püspök. Délvidéki Szemle 2 (1943). (a továbbiakban: HANGEL, 1943.) 384.

³⁰ „*Nicht nur mit den Behörden der Temesvarer Landesadministration stand er auf dem Kriegsfuße, sondern überall, wo er verkehrte, kam es zum Zusammenstoß mit seiner Umgebung.*” JUHÁSZ, 1959. 47. Juhász Radonay Mátyás pécsi püspökkel állítja párhuzamba Nádasdyt: „*Sein Zeitgenosse, der Bischof von Fünfkirchen, Radonay, war ebenfalls eine gewalttätige Natur.*”

³¹ BAHLCHE, JOACHIM: A magyar püspöki kar és a Habsburg Monarchia. Együttműködéstől a konfrontációig (1686-1790). Budapest, 2013. (a továbbiakban: BAHLCHE, 2013.) 211.

Két férfi, egy kép

Az itt felsorolt karakterjegyekben közös a permanens akaratosság, konfliktusvállalás, tekintélyelvűség.³² A rögzült kép mögött számos összetevő áll, részben a kopott vászon, a sötét tónusú festékek, az erős szálú ecsetek, valamint a bár naturalista alkotást tervező, mégis bizonyos (pre) koncepcióval bíró festők. Azaz a megismert kép főbb részletei, témái már a korabeli forrásokban megjelennek (a citált jelzőkkel már a kortársak sem fukarkodtak), ezek alól a történészek sem von(hat)ták ki magukat. A forrásokban szereplő értékítéletek ugyanis általában valós helyzeteket jelenítenek meg, szubjektív csomagolásban tálalva. Ritkábbak az olyan egyértelműen megkérdőjelezhető, így forráskritikáért kiállító kútfők, mint például a győri kanonokok Keresztély Ágost érsekhez címzett panasza. Felemlítették Nádasdy Lászlóval kapcsolatban – többek között –, hogy ha bort iszik, és azután telihold van vagy holdfogyatkozás, akkor mutatkozik meg igazán a prépost kibírhatatlan, zsarnoki magatartása.³³

Az ellenséges érzés és a panaszok mögött tényleges konfliktusok állnak. Panaszlevelek, uralkodói állásfoglalások, vizsgálatok sora jelezte a joghatósági ellentéteket. Nesselrode püspökségével már az 1710-es évek legelején komolyabb frontok nyíltak. Az amúgy Somogy vármegyéhez, ugyanakkor a pécsi püspökséghez tartozó Szigetvárt egy vitatott plébánosváltás miatt a helyiek a Veszprémi püspökség kebelén belül látták volna szívesebben, amit a kamarai tisztartóság és Volkra veszprémi püspök is támogatott, az esztergomi érsek viszont exempt plébániaként akarta a kezelni.³⁴ Nesselrode 1712-ben kezdte meg a zágrábi püspökkel igen hosszú ideig elhúzódó polémiáját a határokkal, joghatósággal, valamint a tizedfizetéssel kapcsolatban,³⁵ de hosszú pereskedést folytatott a pécsváradi apátsággal, a pécsi káptalannal is. Utóbbi konfliktus odáig fajult, hogy Kazó István pécsi prépostot elzáratta. A préposttal szembeni perből tudjuk meg, hogy Nesselrode főispánként konfliktusban állt Madarász Lászlóval, Somogy és Baranya vármegyék alispánjával is (*controversias, odia et dissensiones*).³⁶ 1713. június 26-án például főispánként feloszlatta a vármegyei közgyűlést, és új tisztújítást rendelt el. A nézeteltérés miatt

³² Volkra esetében „határozott egyéniségét, sőt keménységét” említi Körmeny, illetve hogy „földesúrként is szigorúan járt el mind a saját, mind a rábízott érdekek és értékek védelmében”. Ugyanakkor hozzáteszi: „Ez azonban nem tette érzéketlenné, mert híveinek és környezetének fizikai szükségletei sem kerülték el figyelmét.” KÖRMENDY JÓZSEF: Gr. Volkra Ottó Ker. János veszprémi püspök élete és munkássága 1665-1720. Veszprém, 1995. (a továbbiakban: KÖRMENDY, 1995.) 60.

³³ TAKÁTS, 1943. 61.

³⁴ GÖZSY ZOLTÁN: Szigetvár története a 18. században. Szigetvár, 2012. 267-269.

³⁵ MNL OL A 57. 36. 551.

³⁶ Pécsi Püspöki Levéltár (a továbbiakban: PPL). 1719. 8. Acta processum et arrestationem Praepositi Stephani Kazó et Francisci Willh. Comit. a Nesselrod Episcopi QEcclesiensis concernentia. 1719. 8.

bizottságot kellett kirendelni.³⁷ 1716 szeptemberében királyi bizottságot küldtek Pécsre, a püspök és a város között kialakult viták tisztázása céljából.³⁸ Nesselrode különösen figyelt a rá bízott birtokok határaitra, így több határvita, per indult.³⁹ A 18. század elejének határvitái, joghatósági kérdései meghatározták az egykori hódoltság területének püspökeinek mindennapjait, jó példa erre a veszprémi egyházmegye: Volkra püspöknek a zágrábi, a győri és az esztergomi egyházmegyékkel voltak emiatt konfliktusai.⁴⁰

Nádasdy László a püspöki kinevezése után Szeged városával (tizedfizetés, plébános kinevezése miatt),⁴¹ valamint a katonai hatóságokkal is konfliktusba került, győri prépostként pedig tulajdonképpen az egész győri káptalannal.⁴² Nádasdy abban sem maradt el Nesselrode mögött, hogy a győri kanonokok panasza szerint 1717-ben Orbán Mátyás titeli prépostot arcul ütötte és börtönbe vetette.⁴³

Természetesen az érintett püspökök is érzékelték a körülöttük lévő negatív, ellenséges légkört, de ebben az ellentétekre épülő rendszerben biztos pontként, illetve a helyes, üdvös cselekedetek elvégzőjeként és végrehajtójaként tekintettek magukra. Egyházi esküjük és az ebből származó papi identitásuk nem is engedett más utat számukra. Igen pontosan mutatja ezt az alapállást Nesselrode püspök 1719. március 30-án III. Károly királyhoz intézett levelének részlete: „*Engem viszont minden nap és minden pillanatban vádol és bánt a lelkiismeretem súlya (tkp. a lelkiismeretfurdalás) ama szigorú eskü miatt, amelyet egyházam jogainak megvédése és fenntartása érdekében tettem.*”⁴⁴ A pécsi püspök kijelentésében benne van a permanens aggodás és figyelem, a feloldhatatlan elköteleződés. Nesselrode mondata nélkül nem érthetjük meg azt az állhatatosságot és kitartást, amellyel a katolikus egyház jogosítványaiért küzdöttek.

³⁷ ANGYAL, 1909. 66-67.

³⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára IV. 1008. a. Pécs szabad királyi városi rangra emelésével kapcsolatos iratok gyűjteménye. 11.

³⁹ MNL OL A 57. 35. 416.

⁴⁰ KÖRMENDY, 37-39.

⁴¹ A tizedfizetéssel kapcsolatban. Budapest Főváros Levéltára (BFL). IV. Buda Város Tanácsának iratai (1686-1901). j. Tanácsi levelezések (Correspondentiae magistratuales) (1687-1854). 13. doboz 1716. 336-341; TAKÁTS, 1943. 50. A plébános kinevezésével kapcsolatban: TAKÁTS, 1943. 38-39.

⁴² TAKÁTS, 1943. 56-66.

⁴³ TAKÁTS, 1943. 63.

⁴⁴ „*Ego autem omni die ac momento propter praestitum ad defendenda, et manutene-
nenda ecclesiae meae jura, strictum juramentum conscientiae gravamine obnoxior et
affligor.*” PPL. Iratok. 1719. 1. Instantia Episcopi Quinqueecclesiensis Comitibus
de Nesselrode (a továbbiakban: PPL 1719. 1.)

Nesselrode a kinevezésekor önmagára az összeomlott pécsi püspökség helyreállítójaként (*restitutor*) és védelmezőjeként (*vindex*) tekintett.⁴⁵ Éppen a fizikai távollét és a döntésekben mutatott gyengeség számlájára írta a két püspök a velük szemben állók sikereit. Nesselrode püspök szerint például a bizonytalan helyzetet használta ki a pécsváradi apátság, és az instabil állapotokat igyekezett a maga javára fordítani: miközben ő az országgyűléssel, a megyei közigazgatással és igazságszolgáltatással foglalkozott, addig a pécsváradi apát a kamarai tiszttartó támogatásával erősítette meg a pozícióit, úgy vettek ki falvakat a joghatósága alól, hogy arról nem kapott tájékoztatást.⁴⁶ Nesselrode többször fordult az uralkodóhoz, hogy tisztázzák ezt a kérdést. Az 1719. március 30-án III. Károlyhoz írt levelében nehezményezte, hogy a kijelölt két fős bizottság nem kezdte meg a munkáját,⁴⁷ majd feltette kérdését: „*Vajon valamikor szándékoznak megkezdeni?*”⁴⁸

Az egyes tisztségek hatékony ellátásához a helyben tartózkodás (*residencia*) nyújthatott volna biztos alapot. Mivel azonban a korszak püspökei számos más tisztséget láttak el az ország különböző pontjain, nem tudták az összes funkciójukat érdemben ellátni. A távollét több szempontból is konfliktust okozott: a vezetésük alá tartozó intézmény működésében gondok támadtak, amit részben belső problémaként, a kollegiális lojalitás hiányaként éltek meg, részben a külső szereplők jogtalan támadásaként. A rájuk bízott közösség viszont gyakran élt a *vagabundus*-ság vádjával. Nádasdy Lászlóhoz Győrben a kóborlást mint szokást, praxist kötötték (*evagandi conusetudo*), sőt közvetlenül az egyéniségéhez kapcsolták, „*hiszen már kora ifjúságától a vérében hordja ezt, és még a szerzetesi fegyelem sem tudta visszatartani*”. Életrajzírója ezt már faktumként tálalta 1943-ban: „*Nyugtalan természete nem hagyta otthon ülni, hanem állandóan vitte hosszabb-rövidebb utazásokra.*”⁴⁹

Míg Nesselrode püspöknek rendelkezésére álltak Pécsen püspöki épületek és templomok, addig Nádasdynak még az egyházi tevékenység is komoly nehézségekbe ütközött. 1711-ben folyamatosan kérvényezte, hogy használhasson templomot (az igen rossz állapotú Szent Erzsébet templomot kérte plébániatemplomnak, valamint a sáncok között lévő templomot a jezsuiták számára), és hogy biztosítsanak neki a várban egy épületet rezidenciaként. Nádasdy az udvart és Herberstein parancsnokot is megke-reste, de nemleges választ kapott, mivel ezeket az épületeket a katonaság szempontjából nélkülözhetetlennek tartották.⁵⁰ A következő évben sem

⁴⁵ KOLLER, 1812. 188.

⁴⁶ PPL 1719. 1.

⁴⁷ „... *praedicti Domini commissarii intra quatuor annos munus suum nec hucusque inchoassent.*” PPL 1719. 1.

⁴⁸ *Utrum aliquando inchoaturi sint?* PPL 1719. 1.

⁴⁹ TAKÁTS, 1943. 62.

⁵⁰ TAKÁTS, 1943. 30.

oldódott meg Szegeden a templom-kérdés, emiatt Nádasdy elfoglalta azt, ám eljárását erőszakosnak ítélték.⁵¹ A püspök lépését április 20-án tudatták a haditanáccsal és a kamarával, Herberstein pedig ezt májusban jelentette. Azt írta, hogy Nádasdy a szegedi palánkban álló rongált templomot erőszakkal feltörette és elfoglalta, a benne lévő élelmezési tárgyakat kidobatta.⁵² A szegedi Szent Demeter templomot az a veszély fenyegette, hogy az erődítmények bővítése miatt lerombolják. Ekkor a templom üresen és elhagyatottan állt, a püspök nem tudta csekély jövedelméből restauráltatni, a város pedig nem akarta, mivel nem értett egyet Nádasdy plébánosi kinevezéseivel. Keresztély Ágost 1715. november 25-én azt válaszolta Nádasdynak, hogy a templom elbontását nem tudja megakadályozni. Temesvár ostromának előkészítése során Eugen Herberstein tábornok 1715 októberében azt jelezte, hogy az élelem elhelyezésére nem tud alkalmasabb helyet, mint ezt az üres templomot. A hadügyi tanács azt válaszolta, hogy Herberstein a templomot elfoglalhatja a megjelölt célokra, azzal a kiegészítéssel, hogy „*ezt követeli a kereszténység közös java.*”⁵³

A püspöki pozícióhoz való ragaszkodás abban a tekintetben is érthető, hogy azt (pontosabban a hozzá kapcsolódó jogosítványokat) bizonyos esetekben megkérdőjelezték. 1716 novemberében Nádasdy László arról tudósította az újonnan kinevezett temesvári parancsnokot, hogy csanádi püspökként kíván részt venni annak beiktatásán. A parancsnok azonban éppen az egyházi tisztségben való megjelenést tiltotta meg (*qua episcopus Bannatum*), ugyanakkor engedélyezte a látogatást grófként vagy vendégként (*qua comes Nádasdy et hospes*).⁵⁴ Ez a történet nem csupán a titulusról szól, hanem jóval nagyobb jelentőségű körülményekről, illetve koncepciókról (leginkább arról, hogy a központi kormányzat a csanádi püspökség déli részét ki kívánta vonni a püspök joghatósága alól). Mivel Nádasdy ezt meg akarta akadályozni, egy önmagát generáló konfliktus alakult, amely az egyházi autonómia körüli elvi vitává szélesedett.⁵⁵ Joachim Bahlcke e jelenség értelmezése során kiemeli a püspök egyéniségét és családi múltját (apja,

⁵¹ „*was ihm wegenger von dem Bischofen zu Csanad Grafen Nadasdy in der Statt Szegedin gewalthsamer weiss in possession genommener Kirchen berichtet worden ist*” TAKÁTS, 1943. 35.

⁵² „*...dass Nadasdy, die in der Palanka zu Szegedin stehende öde Kirchen mit Gewalt hette aufschlagen, wegnehmen, und die darin bissher geweste Proviantsachen herauswerfen* 1712. április 20; TAKÁTS, 1943. 35.

⁵³ „*Letzlich hat sich derselbe wegen der in der Pallanka sehenden öden Kirchen, um darauß zu Erbauen Eines Magazins von dem Bischoffen Nadasdy Vicar Generalen nichts Ihren (irren) zu lassen, weillen es Ihre Kayserlich. Mayestät des gemainen Wesens auch der gesamten Christenheit fürtringender dienst Erheusche*” TAKÁTS, 1943. 43.

⁵⁴ BÄHLCKE, 2013. 206-207.

⁵⁵ BÄHLCKE, 2013. 207.

Nádasdy Ferenc országbíró halálos ítéletét és kivégzését), sőt egyenesen azt a konklúziót vonja le, hogy „a múlt állandóan kísérte” Nádasdyt.⁵⁶

Nádasdy kérvényeit, illetve terjedelmes emlékiratát 1719-ben Bécsben több alkalommal is tárgyalták. A július 7-én, Savoyai Jenő elnökletével az udvari tanács, majd augusztus 22-én a királyi kancellária kiterjesztette a püspök joghatóságát a Maros-Tisza-Duna közére. Amikor azonban Nádasdy vizitálni akart Temesváron, az ottani jezsuita superior tiltakozott ez ellen, a bánsági adminisztráció pedig megírta neki, hogy a Temesi Bánság püspökének nem ismerhetik el. Joghatósága végül 1724-ben került ki-mondásra, január 17-én III. Károly rendelete elismerte Nádasdyt a Bánság főpásztorának.⁵⁷ 1723-ra érte el, hogy püspöki fizetésül 2000 forintot, a székesegyházi szükségletek beszerzésére 1000 forintot, továbbá négy kano-nok fizetésére 2000 forintot utalványoztak ki.⁵⁸

Két férfi, egy álláspont

A hivatal- és a joggyakorlás területén tapasztalható alárendeltség, függőség figyelembe vétele nélkül nem érthetjük meg az esetleges, átmeneti helyzetet, sem azt, hogy a püspökök miért léptek fel a rendteremtés és a centralizáció igényével. E törekvésük intenzitása egyenesen arányos az adott helyzetben tapasztalható kiszolgáltatottságukkal és az ebből fakadó frusztráltsággal. Nesselrode igen pontosan fogalmazta meg az alapszituációt: „mivel a rend a dolgok lelke, egyetlen állam, város vagy közösség sem élvezheti a békét, a nyugalmat és a csendet, jól szabályozott intézkedések és belső rend nélkül.”⁵⁹ Nádasdy László 1718. május 12-én a győri káptalannál végzett egyházlátogatás során egy 17 pontból álló javaslatot készített a káptalan új rendjére vonatkozólag. Ezek egy „üdvös” rend kialakítását szolgálták, amelyhez egyértelműen a hatáskör kiterjesztését és megerősítését célozta meg.⁶⁰

A kortársak és a későbbi történeti irodalom által megnevezett karakterjegyekben tehát közös a permanens akaratosság, a konfliktusvállalás, a tekintélyelvűség. A negatív kép értelmezéséhez érdemes bevonni az *Eigen-Sinn* kifejezést.⁶¹ A fogalom tulajdonképpen bárki viselkedésére al-

⁵⁶ Ezt a megállapítást Bahlcke nem támasztja alá konkrét érvekkel. BAHLCHE, 2013. 207.

⁵⁷ SÖRÖS, 1912. 229.

⁵⁸ Nádasdy igényelte volna, hogy fizetését az erdélyi püspökéhez hasonlóan 7-8000 forintra emeljék, de ez nem realizálódott. SÖRÖS, 1912. 229.

⁵⁹ „*Quod cum ordo sit anima rerum, nullave respublica, civitas, vel communitas absque bene regulata dispositione, atque ordinatione domestica pace, quiete et tranquillitate frui.*” PPL 1719. 8.

⁶⁰ TAKÁTS, 1943. 62-63.

⁶¹ A fogalom értelmezéséről: LÜDTKE, ALF: Geschichte und „Eigensinn-“. In: Berliner Geschichtswerkstatt (Hrsg.): Alltagskultur, Subjektivität und Geschichte. Zur Theorie und Praxis von Alltagsgeschichte. Münster, 1994. 139-153; a magyar

kalmazható, jelentése a szituáció és a cselekvő személyiségének függvénye, végső értelmét mindig az adott szöveggörnyezetben nyeri el. Használható az egyéni cselekedetek vizsgálatánál: egyfelől az egyén, másfelől a nagyobb közösség szempontjából engedi értékelni az eseményeket; az olvasó így nemcsak az önfejűség megnyilvánulásaival, hanem annak következményeivel is szembesül. A nagyobb közösség perspektívája nyújt távlatot az „önfejűségek” értelmezéséhez és (erkölcsi alapú) megítéléséhez. Értelmezhetjük makacssággként, öntörvényűségként, önfejűségként (vagyis éppen abban az értelemben, ahogy azt a kortársak és a szakirodalom értelmezte a két püspökkel kapcsolatban), de jelen esetben az autonómia értelmezést érdemes használni.⁶² Az egyéni érdekek, cselekedetek, az önfejűség formáinak ábrázolása azt illusztrálja általában, hogy az egyének tetteit elsősorban saját céljaik vezérelték, saját válaszaikat saját szempontjaikból következően fogalmazták meg. Nesselrode és Nádasdy esetében részben erről, részben mégis másról van szó. Velük kapcsolatban egyfajta „intézményi Eigen-Sinn” értelmezést kell alkalmaznunk, hiszen célkitűzéseikben ott találhatóak a katolikus egyház komplex és egyben aktualizált elvárásai. Tovább árnyalja a helyzetet, hogy a két püspök esetében valójában az autonómia kereséséről, érvényesítéséről kell beszélnünk, és mivel cselekvési önállóságuk részleges hiányát tapasztalhatjuk, így viselkedésüket túlkompensációként is értelmezhetjük. Takáts Endre megállapítása szerint „nem alakította kora szellemét, hanem az valósult meg benne.”⁶³

Az egyes karakterek és cselekedetek vizsgálatának kibővítése elengedhetetlen. A cselekvési környezet mellett érdemes az egyes megnyilvánulásokat akció-reakció korrelációban vizsgálni, mert ezek hiányában az egyes cselekményeket, akciókat önös érdekként, motivációként értelmezzük. A rendelkezésünkre álló források alapján azt feltételezhetjük, hogy a tárgyalt két püspök mindegyik egyházi funkciójában az elvárásoknak igyekezett megfelelni. Amikor püspökként kellett fellépniük, megvívták jogi küzdelmeiket a püspökségük védelmében akár a káptalannal szemben, amikor viszont prépostként kellett konfrontálódni, akkor a káptalan érdekeiben tettek meg.

Két férfi, egy eset

Az egyházi funkciók képviselőinek, jogosítványok védelmezésének prioritása egyértelműen kimutatható Nesselrode és Nádasdy esetében. Kettejük pályafutása úgy alakult, hogy ezt a helyzetet egy közös szintéren is prezentálhatjuk. A Nesselrode által 1703-tól vezetett székesfehérvári káptalanban Nádasdy László 1713-1729 között, 16 éven keresztül töltöt-

---

historiográfiában: MAJTÉNYI GYÖRGY 2003: *Önfejűség – a másik Németország történelme*. Aetas 18. 1. 142-148.

⁶² Vö. KÖVÉR GYÖRGY: *Biográfia és társadalomtörténet*. Budapest, 2014. 94.

⁶³ TAKÁTS, 1943. 138.

te be az örkanonoki tisztséget.⁶⁴ A társaskáptalant Szent István alapította, birtokai kiterjedtek Fejér, illetve Baranya, Somogy, Tolna, Veszprém és Zala vármegyékre.⁶⁵ A custos cím jelentős presztízzsel bírt, mivel eredetileg a magyar szent korona őreinek a javadalma volt,⁶⁶ ám Nádasdy beiktatása idején nem voltak tisztázva a birtokai és a jogosítványai. Nádasdy örkanonokként (is) haladéktalanul munkába kezdett, helyreállította a kegyurasága alá tartozó székesfehérvári Szent Anna kápolnát.⁶⁷ Célul tűzte ki, hogy az összes birtokát visszaszerzi. Kinevezése után pár hónappal már kérelmezte a javadalmak átadását, az újszerzeményi bizottság pedig elismerte Nádasdy jogcímét a Somogyban és Zalában fekvő birtokokra, miután ez a két vármegye már megfizette váltságot. Birtokain térítési és telepítési akciókat kezdeményezett, felépíttette az attalait, a gölleit és a mernyei templomot.⁶⁸ A Baranya és Tolna vármegyékben lévő birtokok átvételével kapcsolatban azonban eredménytelenül küzdött, ezért 1717-ben panaszt nyújtott be az Udvari Kamarához. Nádasdy úgy érezte, hogy custosként rá háramlik a káptalani javak összességének visszaszerzése. Mivel nem voltak tisztázva a káptalan birtokainak tulajdonlasi kérdései, Nesselrode pécsi püspök és székesfehérvári prépost ugyanazokra a javakra emelt igényt prépostként a káptalan nevében, mint Nádasdy örkanonokként. A csanádi püspök ebben a kérdésben is állhatatos és agilis volt, egészen haláláig írt kérvényeket a kamarához, amelyekben az 1551. és az 1561. évi megyei összeírásokkal igazolta birtokjogát. A Magyar Királyi Kamara tájékoztatása alapján az Udvari Kamara egyrészt ezt nem tartotta elégségesnek, és az eredeti dokumentumokat kérte, másrészt a székesfehérvári káptalan tényleges felállításától tette függővé az ügy tárgyalását, ugyanis így tisztázni lehetett

⁶⁴ 1713. február 18-án értesítette az esztergomi érsek Nádasdyt, hogy az ő előterjesztésére III. Károly február 16-án kinevezte a győri nagypréposti és egyben a székesfehérvári custos javadalomra. Melhárd és Bojt Lajos szerint Nádasdy már 1710-ben, csanádi püspöki kinevezésével egyidőben kapta meg az örkanonokságot, és Melhárd szerint 1725-ig volt annak birtokában. MELHÁRD GYULA: A székesfehérvári örkanonokság története. Veszprém, (a továbbiakban: MELHÁRD 1906.). 37; BOJT LAJOS: A fehérvári örkanonokság (custodiatu) birtokának története a XVII. század végétől 1833-ig. Budapest, 1935. (a továbbiakban: BOJT, 1935.) 6; TAKÁTS, 1943. 70-71.

⁶⁵ A székesfehérvári társaskáptalan középkori történetéről: MEZEY LÁSZLÓ: Székesfehérvár egyházi intézményei a középkorban. In: Székesfehérvár évszázadai. 2. kötet. Szerk. Kralovánszky Alán. Székesfehérvár, 1972. 21-36; PÜSPÖKI NAGY PÉTER: A székesfehérvári prépostság és bazilika előzményei és szerepe az alapítás első századában a kánoni jog tükrében. In: A székesfehérvári Boldogasszony bazilika jelentősége. Szerk. Farkas Gábor. Székesfehérvár, 1996. 7-93; a birtokállományról: BOJT, 1935; az örkanonokságról: MELHÁRD, 1906.

⁶⁶ TAKÁTS, 1943.

⁶⁷ MELHÁRD, 1906. 37; SÖRÖS, 1912. 214. TAKÁTS, 1943. 72.

⁶⁸ SÖRÖS, 1912. 214.

volna, hogy a káptalan nevében kinek van joga a birtokokhoz. Nádasdy e két felvetést nem tartotta reálisnak, hiszen az eredeti alapítólevelet valójában senki nem tudta felmutatni, a kamarának pedig szerinte nem kellett foglalkoznia a jövedelmek és javadalmak felosztásával, azt a káptalan majd saját maga fogja intézni a felállítás után („*in corpore est, et erit ipsius Capituli proportionem et divisionem inter se facere*”).⁶⁹ Nádasdy tisztában volt azzal, hogy a prépost és az örkanonok közötti megegyezés nélkül nem lesz sikeres a birtokok visszaszerzése, így 1728. december 11-i kérvényében javasolta, hogy a pozsonyi kamara hallgassa meg mindkettejüket ez ügyben, szülessen meg egy békés, minden érdekelt fél tetszésére szolgáló egység, és újra állíttassék fel a káptalan („...*audiatur Dominus Praepositus et Custos, potius huic causae placidus finisimponeretur, ut tandem Capitulum Albense restauraretur*”).⁷⁰

Nesselrode és Nádasdy esetében két olyan egyházi vezetőt láthatunk, akik a 17-18. század fordulójának bonyolult folyamatai között igyekeztek – saját funkcióiknak megfelelően – a rájuk bízott intézmény, közösség, struktúra érdekeit képviselni és védeni, illetve a korábbi – számukra érvényes – jogi állapotot kiindulási alapként értelmezni. Egyetérthetünk Joachim Bahlcke tézisével, mely szerint tulajdonképpen egyházi jogi kérdések terelődtek politikai síkra, miként azzal is, hogy a korszakban mind Bécsben, mind a Bánságban téma volt a lojalitás, a magyar rendi álláspontot kevésbé preferáló személyek kinevezése.⁷¹ Ugyanakkor az egyes püspökök tevékenységének, döntéseinek megítélését nem tartom tisztán származás szerint tematizálható kérdéskörnek. Nem véletlen, hogy Bahlcke Nádasdy László ügyét részletesebben, hosszabban ismertette, míg a német származású Franz Nesselrode – hasonlóan problematikus – recepcióját nem vetette fel, mivel az kevésbé illeszkedik ebbe a koncepcióba.

Hangelt Flóra harcosként és áldozatként jellemezte Nádasdyt. E kettős értelmezés szerint a körülmények miatt volt bukásra ítélve a csanádi püspök, de „áldozatvállalása” nem volt hiábavaló, mert ezzel megalapozta a következő időszak eredményeit: „*szervező, építő energiája nem tudott alkotni, mert az akadályok túlnöttek erőin és a megnemértés és ellenséges indulatok még az ő rendkívüli képességeit is leküzdötték, de alapokat tett le és jogokat harcolt ki, elő - készítve a jövő nagy alkotásait.*”⁷²

A források alapján látható, hogy az igencsak mozgalmas és konfliktusos évek után, az 1720-as évtizedet már kompromisszumosabb és konstruktívabb tevékenység jellemzi. Nesselrode idején megindult a plébániahálózat és az egyházi infrastruktúra fejlődése, Nádas-

⁶⁹ TAKÁTS, 1943. 79-80.

⁷⁰ TAKÁTS, 1943. 80.

⁷¹ BÄHLCKE, 2013, 212-214.

⁷² Hangelt, 1943. 384.

dy pedig kitartó levelezés, utánajárás következtében elérte, hogy az 1723. augusztus 7-én Prágában kiadott császári rezolúció értelmében a Temesi Bánság a csanádi püspök joghatósága alá tartozzon,⁷³ 1724. január 17-i rendelete pedig elismerte Nádasdyt.⁷⁴ Viszont a földesúri jog a császárt illette, ennek következtében ő gyakorolta a kegyúri jogot valamennyi templom és javadalom felett. Szimbolikus ebből a szempontból Nádasdy korábban idézett 1728. december 11-i kérvényében megfogalmazott „*placidus finis*” kitétel. A *placidus* jelzőben benne foglaltatik a békés, csendes, illetve a tetszetős, megelégedésre szolgáló lezárás, ami érthető módon lehetett jelen a sokat küzdő Nádasdy László igényei között.

---

⁷³ BAHLCKE, 2013, 210.

⁷⁴ SÖRÖS, 1912. 229.